

РОЗДІЛ V. СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

УДК 376-054.62:811.161.1'243

І. М. Кушнір

Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

У статті описуються методологічні засади формування соціокультурної компетентності іноземних студентів вищих навчальних закладів України, серед яких виокремлено особливості компетентнісного, лінгвокультурологічного та соціокультурного підходів до навчання російської мови як іноземної. На основі аналізу наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених подано визначення понять «компетентність», «компетенція»; розглянуто сутність зміст і компоненти соціокультурного підходу, визначено характеристики соціокультурної компетентності. На основі синтезу виокремлених особливостей робиться визначення феномену соціокультурної компетентності.

Ключові слова: компетентнісний підхід, лінгвокультурологічний підхід, соціокультурний підхід, соціокультурна компетентність.

Постановка проблеми. Перебудова вищої освіти України зумовлена змінами як змісту навчання, так і його організації, що чітко регламентовано Державною національною програмою «Освіта (Україна XXI століття)». Серед вимог до мовної освіти випускників вищого навчального закладу пріоритетними є, окрім засвоєння лінгвістичних знань і формування відповідних умінь, готовність і здатність до ефективного застосування їх у реальній комунікації, до постійного саморозвитку та самоосвіти. Оскільки на умови спілкування безпосередньо впливає соціокультурне середовище, то особливого значення набувають процеси формування комунікативної та соціокультурної компетентностей мовної особистості.

У цьому контексті важливу роль відіграє процес мовної підготовки іноземних громадян, які здобувають вищу освіту в Україні. З усіх запропонованих для них мов навчання (української, російської чи англійської) більшість іноземних студентів обирають російську мову. Разом з активізацією процесів усесвітньої глобалізації, взаємодією та діалогом різних культур мова стає засобом міжкультурної комунікації та засобом пізнання іншомовної культури, тому у викладанні російської мови як іноземної набуває важливості соціокультурний аспект. Для іноземних студентів, які навчаються у двомовних регіонах України й перебувають в

умовах постійного діалогу культур, російська мова є не лише засобом набуття професійної кваліфікації, а й інтеграції в нову культуру.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз наукової літератури засвідчив, що проблема формування соціокультурної компетентності студентів-іноземців цікавить як зарубіжних (О. Корнілов, Р. Норвуд, Дж. Равен, П. Сорокін та ін.), так і вітчизняних науковців (О. Білик, Р. Гришкова, І. Закір'янова, О. Першукова, В. Топалова). Сучасні розвідки механізмів оволодіння відповідною культурою під час вивчення іноземної мови (Є. Верещагін, В. Костомаров, Ю. Пассов, В. Сафонова, О. Селіванова, Д. Хаймз), особливостей формування мовної особистості (Г. Богін, Є. Боринштейн, Є. Голобородько, І. Зимня, Ю. Караулов, М. Пентилюк) різнобічно висвітлюють досліджувану проблему. Проте питання формування соціокультурної компетентності іноземних студентів ВНЗ України ще не було предметом спеціальних досліджень. Залишаються недостатньо обґрунтованими теоретичні положення входження іноземних студентів в український соціокультурний простір засобами російської мови як необхідної умови життя і навчання в Україні.

Мета статті – проаналізувати методологічні засади формування соціокультурної компетентності іноземних студентів у процесі навчання російської мови ВНЗ двомовних регіонів України.

Виклад основного матеріалу. Наукові дослідження провідних методистів (А. Бердичевський, О. Митрофанова, С. Тер-Мінасова) свідчать про те, що під час навчання іноземної мови має відбуватись розвиток особистості студента у міжкультурному діалозі. Але засвоєння лінгвокраїнознавчої інформації не приводить до автоматичного розуміння нерідної культури та іноземної мови, що вивчається. Показником сформованості перелічених здібностей виявляється соціокультурна компетентність як змістовний рівень міжкультурної мовної особистості іноземних студентів.

Концептуальні теоретико-методологічні положення компетентнісного підходу та шляхи його впровадження в систему освіти представлено в наукових дослідженнях зарубіжних та вітчизняних учених: В. Андрущенко, І. Беха, В. Болотова, Е. Зеєра, М. Пентилюк, В. Серикова, С. Сисоєвої, О. Хуторського.

Так, А. Щукін виділяє 4 бази компетентнісного підходу:

- 1) «навчатися знати» – людина щоденно конструє особисте знання, спираючись на особистісний досвід та допомогу інших людей»;
- 2) «навчатись діяти» – додає зусиль до практичного застосування здобутих знань, навичок та вмій»;

3) «навчатися жити разом» – реалізує свій досвід у напрямі відмови від будь-якої дискримінації»;

4) «навчатися бути» – реалізує вміння розвивати свій потенціал, необхідний індивіду» (переклад наш – І.К.) [6, 16].

Основоположними для компетентнісного підходу визначено терміни «компетенція» і «компетентність». Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури, проведений з метою дослідження природи соціокультурної компетентності іноземних студентів, свідчить, що ці поняття висвітлюються з різних позицій і трактуються неоднозначно, але природа «компетентності» вбачається у спроможності до життєдіяльності, адекватній усесвітнім соціально-культурним та соціально-педагогічним процесам. Більшістю вчених виділяються такі складові поняття «компетенція», як знання, вміння та навички, на відміну від «компетентності» – здатності особистості до життєдіяльності, тобто реалізації певної компетенції в діяльнісному аспекті. Поняття «компетентність» ширше за поняття «компетенція». Компетентність – це наступний етап розвитку особистості в навчальному процесі (після компетенції), який включає не тільки пізнавальний та практично-діяльнісний компоненти, але й особистісно-ціннісний, емоційний та поведінковий. Узагальнюючи погляди науковців, під *компетентністю* розуміємо комплексну інтегровану рису особистості, яка визначає рівень особистісного розвитку та професійної підготовки, що складається у процесі освіти та виховання.

На рівні з компетентнісним підходом, головними методологічними засадами формування соціокультурної компетентності постають лінгвокультурологічний та соціокультурний підходи до викладання російської мови як іноземної.

О. Митрофанова відслідкувала новий етап розвитку методики викладання російської мови, який можна назвати етапом лінгвокультурологічної методики викладання російської мови. Теоретико-методологічні основи лінгвокультурології викладено в концепції В. Воробйова. Він розглядає цю галузь лінгводидактики як «комплексну наукову дисципліну синтезуючого типу, яка вивчає взаємозв'язок і взаємодію культури і мови в його функціонуванні і відображає цей процес як цілісну структуру одиниць в єдності їх мовного і позамовного (культурного) змісту за допомогою системних методів і з орієнтацією на сучасні пріоритети та культурні спрямування (система норм і загальнолюдських цінностей)» [2, 36]. Основним об'єктом лінгвокультурології науковець вбачає «взаємозв'язок та

взаємодію культури й мови у процесі її функціонування та вивчення інтерпретації цієї взаємодії у системній єдності», а предметом цієї дисципліни виявляються «національні форми буття суспільства, що відтворюються у процесі мовної комунікації і базуються на її культурних цінностях» [2, 32].

Крім того, традиційним аспектом навчання російської мови як іноземної вважається лінгвокраїнознавство (Є. Верещагін, В. Костомаров), серед основних об'єктів навчання якого необхідно виділити прецедентну лексику, невербальні засоби спілкування, фонові знання, мовну афористику та фразеологію. Разом із тим, лінгвокраїнознавство, як аспект методики викладання іноземних мов, займається дослідженням проблем пізнання нової культури, з якою зустрічаються суб'єкти навчання [1, 163].

Сучасною Програмою з навчання російської мови іноземних студентів-нефілологів не передбачено вивчення такої дисципліни з об'єктивних причин [4]. До того ж дослідниками відзначено, що під час реалізації лінгвокраїнознавчої методики у практичному курсі російської мови як іноземної не залучаються до глибинних пластів російської культури, російського менталітету та російської мовної особистості.

Спрямованість сучасної освітньої системи на розвиток кожної окремої особистості студента потребує переорієнтації мовної підготовки іноземних студентів вищих навчальних закладів України. Отже, в сучасній іншомовній лінгводидактиці виникла необхідність зміни координат цілепокладання навчального процесу за рахунок залучення дискурсу свідомості суб'єкта навчання, а під час навчання російської мови як іноземної – мовної особистості іноземного студента. Так, у сучасній методиці викладання мов було актуалізовано соціокультурний підхід, який «орієнтує на навчання міжкультурного іншомовного спілкування в контексті соціально-педагогічних домінант суспільного миру та згоди, культурознавчої соціологізації та екологізації цілей і змісту навчання іноземної мови» [5, 62]. Соціокультурна іншомовна освіта містить у собі лінгвістичні (комунікативно-прагматичні) та екстралінгвістичні (загальнокультурні, країнознавчі, лінгвокраїнознавчі, соціолінгвістичні) компоненти. Серед екстралінгвістичних компонентів Ю. Сорокіним конкретизуються такі: традиційно-побутова культура; повсякденні норми спілкування; «національні картини світу», художня культура, яка відображає культурні традиції того чи іншого етносу. До основних принципів соціокультурного підходу належать: навчання іншомовного спілкування в контексті діалогу культур; опора на міждисциплінарні знання студентів та інтелектуальний потенціал тих, хто навчається [5, 65].

Сутність соціокультурного підходу зводиться до таких положень:

1. Шлях оволодіння мовою – освітній процес, змістом якого є культура країни мови, що вивчається.

2. У *пізнавальному плані* основою навчання в межах соціокультурного підходу є діалог культур як співставлення фактів з області художньої творчості та способу життя носіїв мови.

3. У *виховному плані* акцент робиться на виявлення загальних моральних орієнтирів у житті двох народів та існуючих між ними відмінностей.

4. Основна задача *розвивального аспекту* – формування стійкої мотивації до навчання мови та іншомовної культури в діалозі з рідною.

5. *Навчальна мета* зводиться до формування комунікативної та соціокультурної компетенції з опорою на рідну мову тих, хто навчається [6, 9].

Є. Азимовим, В. Сафоновою, С. Тер-Мінасовою, А. Щукіним було досліджено соціокультурну компетентність як один із компонентів комунікативної компетентності, який є сукупністю знань про країну мови, що вивчається, національно-культурні особливості соціальної та мовленнєвої поведінки носіїв мови, а також включає здатність тих, хто вивчає іноземну мову, користуватись такими знаннями в процесі спілкування, враховуючи звичаї, правила поведінки, норми етикету, соціальні умови і стереотипи поведінки носіїв мови. За результатами досліджень В. Сафонової та П. Сисоєвої було визначено зміст соціокультурної компетентності: а) соціокультурні знання; б) досвід спілкування; в) особистісне ставлення до фактів іншомовної культури; г) володіння способами вживання мови. Але перелічені компоненти не вичерпують змісту соціокультурної компетентності іноземних студентів як характеристики їх міжкультурної мовної особистості.

Р. Гришкова, О. Заболотська, Т. Колодько, С. Шехавцова розглядають поняття соціокультурної компетентності як складової професійної компетентності майбутніх учителів іноземної мови. Соціокультурна компетентність визначається ними як інтегративна особистісна якість, яка ґрунтується на знаннях, уміннях та досвіді, що набуваються у вищому навчальному закладі. В основу структури соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземних мов дослідниками покладено принцип інтеграції змісту цього поняття: знань (країнознавчі, лінгвокраїнознавчі, соціолінгвістичні); вмінь; навичок застосувати ці знання. Такі вчені як В. Біблер, Ю. Ємельянов, Ю. Пассов досліджували соціокультурну компетенцію та соціокультурну компетентність на рівні діалогу культур,

розуміючи ці поняття як здатність індивіда здійснювати адекватну міжкультурну комунікацію.

Отже, шляхом узагальнення досягнень компетентнісного, лінгвокультурологічного та соціокультурного підходів до викладання іноземних мов можна визначити характеристики феномену соціокультурної компетентності. Цей елемент міжкультурної мовної особистості іноземного студента має лінгвістичний та екстралінгвістичний рівні, виокремлення яких ґрунтується на єдності осягнення мови та культури. Лінгвістичний рівень проявляється в комунікативних уміннях, а екстралінгвістичний складається із суми знань про культуру країни, мова якої вивчається, психологічних особливостей навчання іноземної мови.

Іноземні студенти українських вищих навчальних закладів, вивчаючи російську мову, прилучаються до української культури, з одного боку, а з іншого, під час такого навчання формується їхня міжкультурна мовна особистість.

Висновки. Таким чином, ураховуючи проаналізовані погляди на феномен соціокультурної компетентності, можна конкретизувати це поняття відносно процесу навчання російської мови іноземних студентів. Соціокультурна компетентність – комплексна якісна характеристика міжкультурної мовної особистості іноземних студентів, результативний змістовний блок, сформований через *знання* не тільки рідної, але й інших культур, *уміння* застосовувати свої знання в процесі міжкультурної комунікації (у широкому значенні), *поведінкові реакції* в умовах міжкультурного спілкування, *досвід* міжкультурного спілкування, толерантне *ставлення* до представників інших культур.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаються в описі змісту і структури соціокультурної компетентності як елемента міжкультурної мовної особистості іноземних студентів, спираючись на засади компетентнісного, лінгвокультурологічного та соціокультурного підходів до навчання російської мови як іноземної.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верещагин Е. М. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Рус.яз., 1990. – 246 с.
2. Воробьёв В. В. Лингвокультурология / В. В. Воробьёв. – М. : Изд-во РУДН, 2008. – 336 с.
3. Степко М. Компетентнісний підхід: його сутність. Що є прийнятним, а що проблемним для вищої освіти України / М. Степко // Вища освіта України. – 2009. – № 1. – С. 43–45.
4. Тростинская О. Н. Программа по русскому языку для иностранных студентов-нефилологов : учеб.-метод. комплекс / О. Н. Тростинская, Т. Н. Алексеенко, Е. В. Копылова. – Харьков : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2009. – 88 с.

5. Формирование социокультурной компетенции средствами иностранного языка: сб. науч. ст. – Воронеж : гос. ун-т, 2003. – 221 с.

6. Щукин А. Н. Обучение иностранным языкам: Теория и практика : учеб. пос. для преподавателей и студентов / А. Н. Щукин. – 3-е изд. – М : Филоматис, 2004. – 416 с.

РЕЗЮМЕ

И. Н. Кушнір. Методологические основы формирования социокультурной компетентности иностранных студентов.

В статье описываются методологические основы формирования социокультурной компетентности иностранных студентов высших учебных заведений Украины, среди которых выделены особенности компетентностного, лингвокультурологического и социокультурного подходов. На основе анализа научных работ отечественных и зарубежных исследователей дано определение «компетентность», «компетенция»; рассмотрены сущность, содержание, а также компоненты социокультурного подхода, выделены характеристики социокультурной компетентности. На основе синтеза обозначенных особенностей даётся определение феномена социокультурной компетентности.

Ключевые слова: компетентностный подход, лингвокультурологический подход, социокультурный подход, социокультурная компетентность.

SUMMARY

I. Kushnir. The methodological foundations of forming social-cultural competence of foreign students.

In the article the methodological foundations of forming social-cultural competence of foreign students in higher educational institutions of Ukraine are described. The peculiarities of competence, lingvo-cultural and social-cultural approaches are appropriated. Based on the analysis of scientific papers of Ukrainian and foreign researchers the definition of «competency», «competence» is submitted; the essence, contents and socio-cultural components, the socio-cultural characteristics of competency are highlighted.

The definition of the phenomenon of the social-cultural competency is given on the basis of the synthesis of these peculiarities.

Key words: competence, lingvo-cultural and social-cultural approaches; social-cultural competency.